

A KÖNYVTÁRI STATISZTIKA MINT AZ IRÁNYÍTÓI DÖNTÉS TÁRGYA

A könyvtári statisztika problémáit már sokszor megvizsgálták és megvitatták minden szocialista országban mind nemzetközi, mind nemzeti szinten. Legaktívabban e kérdéssel a 60-as években foglalkoztak, amikor kidolgozásra és bevezetésre került a mai napig is érvényes könyvtári statisztika. A következő években a figyelem főként a statisztika megszilárdítására és alkalmazására irányult.

A könyvtárügy és a könyvtári statisztika (mint a statisztika tudományának része) fejlődési folyamatában egész természetes, hogy gyakorlati természetű ellentmondások halmozódnak fel, amelyek egyes esetekben ellentmondásba kerülnek a könyvtári statisztikáról alkotott elméleti fogalmakkal. Ezeket a megállapításokat egész sor példával alá lehet támasztani akár Bulgária, akár a többi szocialista ország tapasztalatából. Vissza kell térni a mostani könyvtári statisztika alapjaihoz, és a felhalmozódott tapasztalatokat felhasználva tovább kell azt fejleszteni és korszerűsíteni. Ez nagy munka, amely mindegyik módszertani központ előtt áll. E beszámoló keretében nem lehet, de nem is kell megkísérelni minden probléma felvetését vagy megoldását. Csak egy kérdéskörre hívjuk fel itt és most a figyelmet, amelyet a legfontosabb jelentőségűnek tartunk a könyvtári statisztika szempontjából, mégpedig: a könyvtári statisztika mint az irányítói döntés tárgya.

Már elfogadott az a nézet, miszerint a statisztika nélkülözhetetlen az irányítás és az irányítói döntéshozatal számára, és alapvető eszköz a könyvtárak és a könyvtárügyi vezetés közötti visszacsatolásban. Maga az a tény, hogy léteznek olyan információs struktúrák, amelyek a visszacsatolást hivatottak biztosítani, a bizonyítékai annak, hogy a vezető szervek minden szinten világosan értik a könyvtári statisztika szükségességét és jelentőségét a könyvtárügy mint tájékoztatás alapeleme teljes értékű működésében, tudományos szabályozásában és ellenőrzésében.

Eltekintve az elért vívmányoktól, nagyon gyakran vagyunk tanúi egy sor hibának, a valóságos helyzetről adott valótlan adatoknak, a vezetés félrevezetésének vagy az információ elrejtésének. Ezek a negatív jelenségek tükröződnek a könyvtári statisztikában is. Ezek a tények magyarázat nélkül maradnak (az információs rendszer adekvát „viselkedésének” tudatos társadalmi jelentőségével összefüggésben) eddig, amíg a figyelmük a könyvtári statisztikának csak az információs oldala felé fordul.

A könyvtári statisztika lényegi tulajdonsága a kettős jelleg. Azonkívül, hogy a vezetői döntéshozatal fő eszköze és alapja, maga a könyvtári statisztika az eredménye is ennek az irányítói döntésnek, amelyet a tartalmával és a szervezetével kapcsolatban hozunk.

A könyvtári statisztikának mint az irányítói döntéshozatal tárgyának a problematikája kidolgozásához

- meg kell határozni a könyvtári statisztika mint az irányítói döntéshozatal tárgyának fogalmát és sajátosságait,
 - meg kell határozni a könyvtári statisztika elemeit, amelyek az irányítói döntésben részt vesznek,
- elvi követelményeket kell felállítani a könyvtári statisztika mint az irányítói döntés tárgya számára, és biztosítani kell a végrehajtásukat.

A könyvtárügy területén és következőképpen a könyvtári statisztika területén is, az irányítói döntések nem lehetnek önkényesek. A jogi aktusok határozzák meg őket, amelyek minden országban működnek. A jogi szabályok általánosabb jelleggel hozzák létre az irányítási folyamat sajátos határait, és következőképpen a könyvtárügyi döntéshozatal határait is. A bolgár állami statisztikával kapcsolatban, amely magába foglalja a könyvtári statisztikát is, ilyen jogi dokumentum a Minisztertanács 311. sz. rendelete.*

A könyvtárügy irányításának sajátossága a módszertani vezetés mint a könyvtárügy országos általános irányítása részének a jelenléte. Ezt az 1970. évi 2. sz. jogszabály szabályozza.**

Következőképpen, a könyvtári statisztika két módszertani szerv hatásának van alárendelve, és ez azt kívánja meg, hogy a könyvtári statisztikának mint az irányítói döntés tárgyának a meghatározása szélesebb körű legyen, és felölelje mindkét szerv, illetve a megfelelő adminisztratív vezetés módszertani irányítását. A könyvtári statisztika mint az irányítói döntés tárgya olyan tevékenység, amelyet a könyvtárüggyel kapcsolatos módszertani vezetés koordinál, és megbízott adminisztratív jogi szervek hagynak jóvá, és ezzel kapcsolatban megfogalmazzák azokat a célokat és tevékenységeket, amelyeket a statisztika teljesítése érdekében vezetni kell.

Lényegét tekintve a könyvtári statisztika olyan tevékenység, amely nemcsak a statisztikai információ összegyűjtésére és feldolgozására irányul, hanem a könyvtári rendszer szabályozására is, az entrópia kiküszöbölése és a statisztika kívánt helyzetbe hozása révén. A könyvtári statisztika révén olyan irányítási hatás érhető el, amely biztosítja az állandóságot és a fejlődést a könyvtári rendszer jellemzőinek és a környezetre gyakorolt hatásának, az általa állított követelményeknek megfelelően. Az irányítói döntések a könyvtári statisztikát érintően tehát aktív alkotó jellegűek.

A könyvtárstatisztika fogalma elég széles. Véleményünk szerint magában foglal néhány elemet, amelyek lényege a következő:

- statisztikai adatok és statisztikai információk a könyvtárakról és tevékenységükről, amelyek leggyakrabban statisztikai kiadványok formájában jelennek meg,
- gyakorlati munka, amelynek eredményei ezek a statisztikai adatok,
- statisztikai adatgyűjtés, -feldolgozás és -vizsgálat fogásainak és eljárásainak összessége,
- az általános statisztika elmélete, amelyet egyeztettek a könyvtárügy sajátos vonásaival, és nélkülözhetetlen a statisztikai vizsgálatok helyes megszervezése és lefolytatása céljából.

Ezek az elemek, akár egyedül, akár egymással kombinálva, akár pedig együttesen, az irányítói döntés objektumai lehetnek. Elvi követelmény, hogy az irányítói döntés csak

* Ministerski săvet. Razporėzdane No. 311. na Bŭroto na ... ot 1 avgust 1972 g. za zadačite i pravata na Centralnoto statisticesko upravljenje kam Ministerstvo na informaciata is šãobsčniata po statističeskata dejnost na Narodna republika Bãlgariã. – Darzavenestnik, stb. 63, 11 avgust 1972 g.

** Ministerski săvet. Postanovlenie no. 2. na ... ot 20 ànuari 1970 g. za utvarzdvane na osnovni položenia za organizirane na Edinna bibliotecna sistema v Narodna republika Bŭlgariã. – v: Sbornik postanovlenia i razporėzdania na ... na NPB, 1970. 2–11.

kidolgozott tudományos alapokon alapulhat, és ezekkel nem lehet ellentmondásban. Másfelől, a vezetés szükségletei ösztönözhetik az elméletet az új vagy javított megoldások keresésére a könyvtárstatisztika adott területén a tudományos következetesség elvének megfelelően.

Az intellektuális vizsgálat folyamata, amelynek helye van a problémafeltárásban és -értelmezésben, a helyzetfelismerésben, különlegesen fontos sajátossága a vezető szerv tevékenységének, amelyet erősíteni kell és pontosabbá kell tenni. Az irányítás csak így fog a társadalom szükségleteinek és követelményeinek megfelelni. Általában, erről a folyamatról csak a megfelelő könyvtári szervezetben lehet beszélni, konkrétan: Bulgáriában ezzel a folyamattal a *Cirill és Metód Nemzeti Könyvtár* mint az egységes könyvtári rendszer módszertani irányítója foglalkozik. Ez megkívánja, hogy a könyvtári szervek aktív résztvevők legyenek az irányítói döntéshozatalban a könyvtári statisztika terén is.

Mint már mondtuk, a könyvtárstatisztika formalizáló jellegű, ami lehetővé teszi, hogy a statisztika a könyvtár megfelelő működésének szabályozója lehessen. Következésképpen programozható működésének módja a komplex információs kapcsolatok alapján, amelyeket kötelezően be kell tartani.

Az irányítói előírás, amely a könyvtárstatisztikában található (mint a bizonyos időben lezajló információgyűjtésnek, a lehetséges variációk feltárásának és a legmegfelelőbb kiválasztásának eredménye) általánosságokat tartalmaz, még akkor is, ha a könyvtárstatisztikának konkrét egyedi tartalma van. Mint már elfogadott irányítói döntés, a könyvtárstatisztika nem más, mint alternatív megoldás kiválasztása meghatározott cél elérése érdekében. Ez a döntés nem ad gyakorlati értékelést a többi variációnak.

Ez a döntéshozatalkor mindig rendszerszemléletű megközelítést követel meg. A könyvtárstatisztika céljainak helyes felvetése azok konkrét helyének a megállapításához vezet az egyéb célok között, valamint az együttműködésükhöz, és innen ahhoz a következtetéshez, hogy közülük melyek segítik elő a kitűzött célok elérését, és melyek problematikusak.

Gyakorlatilag a legnehezebb a probléma átültetése valamilyen reális célba. Ennek érdekében el kell végezni a cél mennyiségi és minőségi jellemzését, ki kell deríteni az elérésének technológiai színvonalát, pontosabbá kell tenni a cél társadalmi és gazdasági hatékonyságát és multiplicitását.

Éppen itt adódik lehetőség egy olyan zárt ciklus létrejöttére, amelyben az elkövetett hibák önmaguktól indokolódnak és progresszívan növekedni fognak.

Ha a kitűzött cél nem jelent fontos lépést a könyvtárügy megváltoztatására, a felbukkanó és kieléződő ellentmondások kiszorítására, az olyan társadalmi vagy könyvtári szükségletek kielégítésére, amelyek aktív hatással kell hogy legyenek az irányítás szubjektumára, akkor a könyvtárstatisztika nem fogja ellátni szervezési funkcióit, vezetési formalizmust fog eredményezni, és diszkreditálni fogja a vezető szervet.

Azoknak az elveknek a használatakor, amelyek az irányítandó könyvtári rendszer helyzetének felmérésére hivatottak a fejlesztés és bizonytalanság feltételei között, csak a könyvtárstatisztika céljainak meghatározása vezet a reális és objektív, megalapozott célok megállapításához.

A könyvtárstatisztika szempontjából nagy jelentőségük van azoknak a lehetőségeknek, amelyeket a statisztika nyújt az információ pontosságára. Pontosság alatt a vezetési információ hitelességének mennyiségi kifejezését fogjuk érteni. Ha azt a pontosságot, amellyel a könyvtárstatisztika a könyvtárügyet tükrözi, „reálisnak”, nevezzük; az a pontosság, amellyel a legracionálisabb irányítói döntés elérhető – a „szükséges” pontosság; az „elérhető” pontosság pedig a tükrözés lehető legmagasabb szintű pontossága. Mindezek alapján, a pontosság három fajtája között négy viszony alakulhat ki:

- a reális pontosság egyenlő a szükséges pontossággal, és kisebb vagy egyenlő az elérhetővel. Ez az optimális variáció, amelynél nincsenek fölösleges ráfordítások a nem kellő pontosság elérésére;
- a reális pontosság nagyobb a szükségesnél, és egyenlő vagy kisebb mint az elérhető; ez a fölösleges pontosság vagyis a fölösleges kiadások esete;
- a reális pontosság kisebb a szükségesnél, amely a maga részéről egyenlő vagy kisebb az elérhetőnél. Ez esetben döntést kell hozni a reális pontosság emelésére;
- a reális pontosság kisebb vagy maximális esetben egyenlő az elérhetővel, amely a szükségesnél kisebb. Itt a pontosság iránti követelményeket nem lehet kielégíteni a mérés (tükrözés) pontosságának emelésével, és minőségileg új megoldásokat kell találni.

Határvonalat kell húzni a könyvtárstatisztika aktualitása és időszerűsége között.

Az aktualitás tükrözi a statisztika alkalmasságát a döntéshozatalnál való felhasználásra. Attól függ, hogy mennyi idő telt el a létrehozásától a felhasználásának pillanatáig, és milyen gyors a könyvtárügyi mutatók változása. Az aktualitásnak jelentősége van annak a meghatározásánál is, hogy milyen legyen a statisztika fenntartásának objektív határideje.

A könyvtárstatisztika mint az irányítói döntéshozatal tárgya időszerűségét gyakran keverik össze az aktualitással. Természetesen a kapcsolat elég erős, de minőségi különbségek is vannak köztük. A könyvtárstatisztika a legaktuálisabb a létrejöttékor, aktualitása az idővel csökken, de nem függ attól a pillanattól, amelyben a döntéshozatalra sor kerül. Az időszerűség szintén a statisztika létrehozásakor a legmagasabb fokú és abban a periódusban csökken, amikor még mindig létezik a döntéshozatal szükségessége. E pillanat után a nullával lesz egyenlő. Az időszerűség követelménye azt jelenti, hogy elképzelésünk van arról, hogy milyen irányítói döntésnél lesz nélkülözhetetlen a statisztikai információ.

Nem áll az utolsó helyen a könyvtárstatisztika megállapításának formális oldala sem. Itt a normatív és a nem normatív dokumentumokról van szó. Normatív vagy nem normatív voltukat a dokumentum tartalma alapozza meg, eltekintve a szervnek az állami apparátusban elfoglalt helyétől. A szocialista országokban a konkrét funkciókat ellátó felelős szerv felhatalmazását a dokumentum normatív ereje határozza meg, valamint az egyéb jogi dokumentumokkal való kapcsolata.

Összességükben ezek a jogi dokumentumok célirányos irányító hatást fejtenek ki. Itt szükséges figyelmet fordítani a célok helyes meghatározására a hierarchiájukról alkotott nézetekkel összhangban. Ez megóv bennünket attól, hogy sok egyéb dokumentumot alkossunk, amelyek első látásra ugyan a közös cél elérésére irányulnak, de valójában nem reálisak vagy ugyanannak a célnak az elérését ismétlik.

Emellett be kell tartani a koordináció követelményét is nemcsak az elfogadott döntéseket illetően, hanem a megfogalmazásukkal és a megfelelő dokumentumokkal együtt való értelmezésükkel kapcsolatban is.

A vezetői döntéshozatalnál a könyvtárstatisztikát illetően a következő fő kérdésekre kell figyelmet fordítani:

- a megoldandó statisztikai és könyvtári probléma az adott szerv hatáskörébe tartozik-e? Az illetékességet nemcsak a problémával kapcsolatban kell vizsgálni, hanem mint felhatalmazást is. E két illetékességnek az ötvözete látszik reális tényezőnek a magas színvonalú könyvtárstatisztika elérésében;
- biztosítani kell a szükséges pénzügyi és munkatartalékokat a határozatok végrehajtására. Ellenkező esetben a nem-teljesítés következik be, vagy rosszabb esetben a meglévő helyzethez igazodás, ami a maga részéről jelentős változásokhoz vezet az információs ellátásban, illetve a könyvtár egyéb funkciói is beszűkülhetnek a könyvtárstatisztika számlájára.
- Konkrét megoldást kell találni a végrehajtás reális határidejét, a személyi felelősséget, az időszakos és operatív ellenőrzést, és a személyzet felkészültségét illetően.

Ebben az előadásban vezetői döntésekkel szembeni legfontosabb követelmények kerültek szóba a könyvtárstatisztikával kapcsolatban. Hogy ne bonyolítsuk, csak két példát hoztunk a bolgár gyakorlatból, de ilyen példát még sokat lehetne találni. Ezeket a követelményeket teljességükben kell vizsgálni, és meg kell találni annak lehetőségét, hogy alkalmazzuk őket a könyvtárstatisztika korszerűsítéséért folyó gyakorlati munkában.

Ford.: RÁCZ Ágnes

KAZANDŽIEV Aleksandár

ELAJÁNDÉKOZZÁK A FIÓKKÖNYVTÁRAKAT Brémában. A városállam vezetősége úgy megnyírbálta a könyvtári költségvetést, hogy négy év alatt nyolc fiókkönyvtárat kellett bezárni. Most egy újabb fiókkönyvtár megszüntetése ellen olyan hevesen tiltakozott a környék lakossága, hogy a kulturális szenátor elhatározta: állományostul, helyiségstül átadja a könyvtárat valamilyen társadalmi szervnek, ha az hajlandó személyzetről gondoskodni. Egy tornaegyletre nem sikerült rátukmálni a könyvtárat, végül egy mozgássérült-alapítvány vállalkozott a fenntartására. A Városi Könyvtár vezetője tiltakozik az eljárás ellen, mert így nincs biztosítva a könyvtár szakszerű kezelése, s féltő, hogy további fiókkönyvtárakat is magánkézbe akar majd adni a város, a takarékosági kampány keretében. (DBI-Pressespiegel, 1986. nov.)